

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЕКОЛОГИЧНОТО РАВНОВЕСИЕ НА ПЛАНИНСКИ РАЙОНИ¹

(по примера на община Самоков)

доц. д-р Георги Сирашки, доц. д-р Георги Герганов, доц. д-р Марина Николова,
гл. ас. д-р Христо Сирашки, докторант Венцислав Иванов

СА”Д.А.Ценов” -Свищов²

Резюме:

Взаимообвързаността между човечеството и природата изисква отхвърляне на традиционния вариант, а именно високо благоденствие чрез максимално и хищническо използване на природните ресурси до тяхното изчерпване, интензивно замърсяване и увреждане на средата с продукти на цивилизацията. Трябва да бъде осъзнат и приет като единствено възможен, разумен, целесъобразен вариантът на екологичната нравственост, свързан с умерено благоденствие при съобразяване с последиците за природната среда, с мисълта за бъдещето на поколенията.

В българската теория на екологията, все още липсват достатъчно изследвания за резултатите от пряката експлоатация на биологичните ресурси в планинските райони, което засяга в нееднаква степен екосистемите, местообитания и таксони. Проведено е изследване и идентифициране на възможностите за интегриране на дейностите в планинските райони (община Самоков), свързани с опазване на околната среда и бизнес-дейностите в тези райони, както и очертаване на тенденциите и формите за запазване на биоразнообразието при спазване принципите на устойчивото развитие.

Ключови думи: устойчиво развитие, екологично равновесие, природни ресурси, биоразнообразие, курортно-туристическа локализация, антропогенни условия.

JEL:M2

STUDY OF ENVIRONMENTAL EQUILIBRIUM MOUNTAIN AREAS (ALONG THE LINES OF SAMOKOV MUNICIPALITY)

*Assoc. Prof. Georgi Sirashki, PhD; Assoc. Prof. Georgi Gerganov, PhD; Assoc.
Prof. Marina Nikolova, PhD; Senior Assist. Prof. Hristo Sirashki PhD; Ph. D.*

Vencislav Ivanov

Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Abstract

Interdependence between humanity and nature requires rejection of the traditional option, namely, a high maximum and prosperity through the predatory use of natural resources to depletion, pollution and intensive damage to the environment with products of civilization. Must be recognized and accepted as the only possible, reasonable and appropriate option ecological morality associated with moderate prosperity in complying with environmental consequences in mind for future generations. In the Bulgarian theory of

¹ Настоящата статия е резултат от реализирането на научноизследователски проект № 41 към Института за научни изследвания на тема “Изследване на екологичното равновесие в планинските райони (по примера на община Самоков)” – ръководител на екипа: *Доц.д-р Георги Сирашки*, ф-т ПТБ, к-ра ИБП и членове доц.д-р Георги Герганов, АИ, доц.д-р Марина Николова, АИ, гл.ас.Христо Сирашки, Мениджмънт, докт.Венцислав Иванов, Мениджмънт, Йордан Рачев

² Участието на авторите е както следва: доц. д-р Г. Сирашки – увод; доц. д-р Г. Герганов – заключение; доц. д-р М. Николова – част втора; гл.ас. д-р Хр. Сирашки – част трета; докторант В. Иванов – част първа.

ecology, yet there is insufficient research on the results of the direct exploitation of biological resources in mountain areas, which affects in an uneven degree ecosystems, habitats and taxa. Research has been conducted and identify opportunities to integrate activities in mountain areas (Samokov municipality) associated with environmental and business activities in these areas and outlining the trends and ways to protect biodiversity in accordance with the principles of sustainable development

Key words: sustainable development, ecological balance, natural resources, biodiversity, recreation-tourism location, anthropogenic conditions.

JEL:M2

УВОД

Природните ресурси са компоненти на околната среда – полезни изкопаеми, гори, води, почви, пасища, диви животни, човешкото население и могат да бъдат използвани от човешкото общество за задоволяване на неговите потребности и участват непосредствено в производствения процес. Природните ресурси са извънредно разнообразни по количество, качество, податливост на изменения, възобновимост и способност за многократно използване.

Екологията като наука изучава условията за съществуване на организмите в тяхната естествена околна среда и взаимоотношенията им с нея и между нея. Въздействието на човека върху природната среда и неговата дейност поражда през последните няколко десетилетия **световния екологичен проблем**. Много са страните на този проблем, като най-значителни сред тях са:

1. Изтощаване на плодородните земи;
2. Увеличаване площта на пустините;
3. Изсичане на горите;
4. Замърсяване на въздуха, водите, почвите и растителността;
5. Появя на киселинни дъждове и на озонова дупка;
6. Изчезване на ценни растителни и животински видове;
7. Замърсяване на Световния океан;
8. Поява на огромни количества отпадъци.

Самото съществуване на екологичен проблем предизвиква провеждането на специална **екологична политика** в много държави. Тя включва система от научни икономически, образователни, пропагандни, законодателни и административни мерки. Приети са природозащитни закони и създадени специални държавни органи за защита на природната среда. В наше време обаче за провеждането на екологична политика не са достатъчни само усилията на отделните страни. В системата на ООН съществува специална програма за обкръжаващата среда (ЮНЕП), която води борба с някои глобални екологични проблеми. Създадени са и редица неправителствени вътрешни и международни организации с цел решаване на тези проблеми.

За да се разкрият **антропогенните изменения** на природната среда е създадена специална информационна система за наблюдения и анализ на състоянието на природата. Тази система е наречена **мониторинг на природната среда**. Много страни в света, включително и България, изграждат основите на мониторинга на природната среда. Чрез него ще могат да се вземат правилни решения за регулиране на оптималните отношения между човека и природата.

Настоящото изследване има за **цел** да разкриване състоянието на екологичното равновесие в планински райони (по примера на община Самоков) и очертаване на възможностите за неговото опазване и развитие.

Г. Сирашки, Г. Герганов, М. Николова, Хр. Сирашки, В. Иванов

Подцел 1: Проучване на естественото състояние на природните елементи и екологичните процеси в община Самоков;

Подцел 2: Проучване на съхранението на естественото състояние и качеството на ландшафта и други абиотични елементи в община Самоков;

Подцел 3: Проучване на възможностите за допир с дивата природа по начин непротиворечащ на екологичния замисъл за съхранение и опазване на природните ресурси в община Самоков.

Задачи на изследването са:

1. Проучване състоянието на икономическото развитие в община Самоков;
2. Проучване върху запазване естествения характер на екосистемите, подържане естественото състояние и биологичния потенциал на горите, популациите на лечебните растения, горските плодове и гъбите, влажните зони на територията, популации и находища на видове с консервационно значение.
3. Изследване състоянието на представителни, уникални елементи на пейзажа в община Самоков;
4. Оценка на възможностите за интегриране на дейностите в общината, свързани със съхранение и опазване на природните ресурси, бизнес-дейностите, туризма и свързаното с него строителство;
5. Изготвяне на предложения за подобряване на екологичното равновесие в планинските райони (по примера на община Самоков), чрез формирането на екологичното съзнание, като фактор за подобряване на съвременната екологична ситуация;

Обект на изследването е община Самоков, която заема югоизточната част на Софийска област и обхваща високата Самоковска котловина и част от планината Рила. Географското разположение на общината е много благоприятно. Релефът ѝ е планински – нейната територия включва предпланински, хълмист и високопланински релеф, който сериозно ограничава интензивното развитие на селското стопанство. Част от територията на общината попада в умереноконтиненталната, друга част – в предходната климатична област на страната, характеризираща се с топло лято и студена зима. Климатът и релефът благоприятстват развитието на целогодишния туризъм и зимните спортове. През територията на общината протичат реките Искър и Марица, тук се намират и 40-те Рилски езера, пръснати по високите части на планината. Питейните води са с високо качество. В местността “Белчин бани” има находище на термална вода, която се използва за балнеоложко лечение. В долината на р. Палакария и в Самоковското поле има и други депозити на минерални води. Наблюдават се пояси с различни видове гори, характерни за различната надморска височина: дъбови и габъррови (на височина 600-1000 м), букови (900-1600 м), иглолистни (1000-1700 м) и пояси на субалпийска (2000-2500 м) и алпийска (над 2400 м) растителност. Въпреки сравнително малката площ на района, фауната е богата и разнообразна, главно студенолюбиви едри и дребни животни, птици и влечуги. На територията на общината е разположен **Националният парк “Рила” – една от най-големите защитени природни територии в страната. Централният Рилски резерват – най-големият природен резерват в България, също е разположен тук и обхваща резерватите “Голям Скакавец”, “Скакавец” и “Маричини езера”, включени в списъка на ЮНЕСКО.** Природното богатство на резервата са ледниковите форми, периглациалният релеф и езерата.

I. ИДЕНТИФИЦИРАНЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ СВЪРЗАНИ СЪС ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА (ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ)

1. Проблеми свързани с опазване на биоразнообразието (Съвременно състояние на биологичното разнообразие в България)

Биоразнообразието е тази тънка корица на земната повърхност (не по-дебела от 20 км), която се нарича биосфера и приютява в себе си чудото, наречено ЖИВОТ. Човекът, като неделима част от биологичното разнообразие - живее сред него, променя го, моделира го, но и биоразнообразието също оказва влияние върху човека. Оцеляването на човека като биологичен вид е немислимо без оцеляването на биоразнообразието. Ето защо от изключителна важност е опазването, съхраняването, поддържането и защитата на биоразнообразието, като неделима част от ценностната система на съвременния човек.

Биологичното разнообразие е един от най-важните ресурси на Земята. Включва многообразието на всички живи организми във всички форми на тяхната естествена организация, техните съобщества и местообитания, на екосистемите и процесите, които протичат в тях. Биоразнообразието е в тясна и неразривна връзка със средата, която обитава, като то може да променя тази среда, а средата от своя страна да променя биоразнообразието. Много често това разнообразие се отъждествява с *видовото разнообразие*, но то включва и *генетичните разлики* в рамките на един вид. Не на последно място е *разнообразието на екосистемите*, като тези на пустините, на влажните зони, планините, реките, езерата, селскостопанските ландшафти.

Унищожаването на горите довежда до следните по-важни отрицателни резултати: нарушава се водният баланс, реките стават непостоянни, по склоновете се появяват пороища, засилва се ерозията, която отнася почвата и оголването става необратим процес. Липсата на гори се отразява зле върху чистотата на въздуха, намалява се броят на птиците, това довежда до увеличаване на вредителите с всички последствия.

Почвата е особен продукт на взаимодействието между биосферата и геосферата и по своята екологична и производствена характеристика тя е невъзобновима и ограничена по запаси. Съществуването на живота е зависим от поземлените ресурси, а човешката дейност е оказвала и сега продължава да оказва отрицателно отражение върху тях. Човекът, който е носител на прогреса в земеделието, е довел до загуба на годна за обработване земя. Като резултат голяма част от почвите са били силно ерозирани или унищожени. У нас около $\frac{1}{4}$ от земите ни са засегнати в една или в друга степен от ерозията. Друга, малко по-голяма от $\frac{1}{4}$ площ е застрашена от ерозия или е повлияна в по-слаба степен от нея. Ерозията е най-силна по наклонените терени, където са изсечени горите.

България е в групата на страните с малко резерви на сладка вода. Това положение показва, че опазването на водата и водните ресурси от деградация, изтощение и замърсяване в условията на съвременното развитие ще се осъществява все по-трудно и по-трудно и ако човек иска да живее водата трябва да се плати и по-скъпо.

Атмосферният въздух е другият природен продукт, който на пръв поглед е неизчерпаем. Растенията произвеждат непрекъснато огромно количество кислород, но кислородът е изчерпаем продукт. Според предвижданията към 2020 година консумацията и производството на кислород ще се изравнят. Унищожаването на растителността води до намаляване на производството на кислород, а замърсяването – до влошаване качеството на атмосферата.

2. Проблеми на устойчивото развитие

Всичко казано дотук обосновава необходимостта да се премине към “устойчиво развитие”. Основните *принципи на устойчивото развитие* са:

- Потребностите на съвременното общество да се задоволяват по такъв начин, че бъдещите поколения да могат да задоволят своите потребности поне в същия размер, както съвременното общество;
- Пестеливо използване на природните ресурси и възстановяване на нарушеното екологично равновесие;
- Прилагане на комплексен подход към икономиката и подход към икономиката и околната среда, които трябва да се разглеждат като единно цяло;
- Необходимо е справедливо разпределение на разходите за опазване на околната среда между отделните страни и между сегашното и бъдещите поколения, което налага широко международно сътрудничество при решаване на глобалните екологични проблеми;
- При оценяването на икономическата ефективност от всяка стопанска дейност трябва да се имат предвид и разходите за опазване и възстановяване на околната среда;
- Под “устойчиво” развитие трябва да се има предвид още екологосъобразно икономическо развитие.

Проблемите на устойчивото развитие са предмет на оживена дискусия през последните години. За първи път в икономическата литература идеята за устойчиво развитие на икономиката и населението представя Джеймс Стюард Мил (1857)³. Според него стационарното състояние се постига при статично население, обслужвано от статичен капитал. Принос в разбирането за устойчивото развитие прави Н. Дали⁴, който свързва устойчивостта с постоянен запас от население и ресурси, при което техническият прогрес и населението са представени като интегрална част от околната среда. Той препоръчва населението да се стабилизира посредством ограничаване на раждаемостта (по две деца за семейство), а ресурсоемкостта да се контролира в разумни граници, като се въвеждат квоти. По този начин, смята той, се постига решаване на проблема за свръхпотреблението на ресурси и контрол над екологичната дейност не е нужен. В отговор на въпроса за ограничаване на интензивното използване на природните ресурси Римският клуб (1968) представя своя труд „Границите на растежа”, в който предрича гибелен край на човечеството, ако то продължи със същото развитие и със същото отношение към природните ресурси.

Най-новата концепция за устойчивото развитие през XX век е възприета на конференцията на ООН по околната среда и развитието в Рио де Жанейро през 1992г. Тя се гради на разбирането отпреди 1987г. и гласи, че устойчивото развитие е: „Процес на промяна, при който експлоатацията на ресурсите, насочеността на инвестициите, ориентирането на технологиите и на институционалните промени са в хармония помежду си и увеличават текущия и бъдещ потенциал, с който да се осигуряват човешките потребности и стремежи”⁵. В програмата Agenda-21 от Рио де Жанейро устойчивото развитие се свежда до такова развитие, което задоволява най-пълно потребностите на населението в настоящия момент, без да накърнява възможностите за

³ Mill, Y. S., Principles of Political Economy, Parket, L., 1857.

⁴ Daly, H., Steady State Economics, Freeman, San Francisco, 1977.

⁵ Our Common Future, Word Commision of Environment and Development, New York, 1987, p. 46.

Г. Сирашки, Г. Герганов, М. Николова, Хр. Сирашки, В. Иванов

задоволяване на бъдещите поколения. В програмата са формулирани 27 принципа на устойчивото развитие, които синтезират глобалните проблеми на човечеството, и е необходимо да се решават както в световен, така и в национален и регионален план.

Взаимообвързаността между човечеството и природата изисква отхвърляне на традиционния вариант, а именно: *високо благоденствие чрез максимално хищническо използване на природните ресурси до тяхното изчерпване, интензивно замърсяване и увреждане на средата с продукти на цивилизацията*. Трябва да бъде осъзнат и приет като единствено възможен, разумен, целесъобразен вариантът на екологичната нравственост, свързан с *умерено благоденствие при съобразяване с последиците за природната среда, с мисълта за бъдещето на поколенията*.

Основните аргументи за изследване на екологичното равновесие в планинските райони, са свързани с необходимостта да се премине към устойчиво развитие и пестеливо използване на природните ресурси и възстановяване на нарушеното екологично равновесие. Прилагането на принципите на устойчивото развитие, ще спомогнат за решаването на редица проблеми на устойчивото развитие и запазването на биоразнообразието в България.

II. СЪЩНОСТ, ОСОБЕНОСТИ И ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ ВЪВ ВРЪЗКА С РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПРИНЦИПИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

2.1. Природни ресурси

Природните фактори съществуват независимо от човека и са обусловени от обективното действие на природните закони. Те са резултат на продължителната еволюция между живото вещество и неживите компоненти на природата, на действието на геологични и космични сили и енергия. Анализа на ролята на природните фактори в общественото производство позволява те да се разделят на две групи : природни ресурси и природни условия⁶.

Природните ресурси⁷ са тела и сили на природата, които при дадено развитие на производителните сили и степен на познание могат да бъдат използвани за задоволяване потребностите на човечеството, като непосредствено участват в производствената дейност. Ресурсите са елементи на природата с материална, енергийна или информационна характеристика, т.е. определена полезност. Един и същ природен ресурс може да бъде носител на различни полезности и съответно да има различно предназначение. Формите на използване на природните ресурси са *екстензивна и интензивна*.

Екстензивната форма означава въвличане в стопанската дейност на все по-големи количества ресурси, без да се осигурява комплексното използване и възпроизводство.

Интензивната форма означава въвеждане на такива темпове на добив и потребление на ресурсите, които да са съобразени с възможностите за тяхното естествено възпроизводство и нуждите на следващото поколение на даден вид ресурси.

2.2. Класификация на природните ресурси

⁶ Степин, В. В. Экономическая основы природопользования. М., Лесная промышленность, 1982, с. 153.

⁷ Минц, А. А. Экономическая оценка естественных ресурсов. М., Мысль, 1972, с. 302.

Природните ресурси могат да се класифицират по няколко основни признака. Според направлението им на използване те се подразделят на: производствени, рекреационни, естетични, научни и др. Според принадлежността им към природните компоненти те са: енергийни, минерално-суровинни, поземлени, водни, атмосферен въздух и биологични. Според изчерпаемостта си биват: неизчерпаеми и изчерпаеми.

Природните ресурси са извънредно разнообразни по количество, качество, податливост на изменения, възобновимост и способност за многократно използване. Според Оуен⁸, можем да предложим следната класификация:

Неизчерпаеми ресурси.

А. Неподдаващи се на промени. Тези ресурси не променят или променят незначително количеството и качеството си в процеса на тяхната експлоатация. Към тази група спадат: атомна енергия; енергия на вятъра; валежи; енергия на приливно-отливните вълни.

Б. Ресурси, които са неизчерпаеми, но с тях може да се злоупотреби. Това са ресурси, които при неправилна употреба може да влошат качеството си. Такива са: слънчевата енергия; атмосферата; водите на океаните, езерата и речните течения; силата на течащата вода; природни гледки.

Изчерпаеми ресурси

А. Възобновими - това са динамични ресурси, които могат да запазват количеството и качеството си в процеса на природоползването и зависят от правилното планиране и стопанисване. Такива са: сладката вода; почвено плодородие; продукти на земята (селскостопански продукти; гори; пасища; диви животни); продукти от реки, езера, язовири; продукти от океаните; човешка сила (физическа и духовна).

Б. Невъзобновими - това са ресурси, които променят количеството и качеството си в процеса на природоползването и възстановяването им е невъзможно.

1. *Многократно употребими ресурси.* Това са минералите, чието ликвидиращо използване е малко. Възможностите за многократната им употреба са големи.

а) Неликвидиращо използваните метали - златото, платината и среброто, известно количество желязо, мед и алуминий.

б) Скъпоценните и полускъпоценните камъни - рубини, смарагдите и пр.

2. *Еднократно употребими полезни изкопаеми.* Тук спадат минералите с много висока или пълна ликвидираща употреба. Изчерпването им е само въпрос на време.

а) Изкопаеми горива - при тяхното изразходване в околната среда се отделят газове (потенциални замърсители), топлина и вода.

б) Повечето неметални материали - пясъкът за стъкло, гипсът, солта и пр.

в) Ликвидиращо използваните метали.

2.3. Минерално-суровинните ресурси и околната среда

Минерално-суровинните ресурси се отнасят към невъзобновимите изчерпаеми ресурси. Смята се за последните три десетилетия в света са изчерпани повече от половината достъпни за добив запаси от минерални

⁸ Оуен, О. Опазване на природните ресурси. Ч. I и II, С., 1989.; Ончев, Н. Ерозията. Сп. Защита на природата, кн. 1, 1988; Опазване на ландшафтите. Тълковен речник. С., Наука и изкуство, 1986

суровини, които са се формирали в продължение на стотици милиони милиарди години⁹.

Минералните ресурси се срещат в литосферата и хидросферата. Със стопанско значение се използват над две хиляди минерални вида, които по състав са 75 % силикати, 17 % окиси и едва 0,1 % самородни елементи. Минералните видове според производственото си предназначение и химичния състав се подразделят на следните групи полезни изкопаеми: рудни (метални), нерудни (неметални) и горива.

В зависимост от съдържанието на полезни вещества и степента им на извличане, както и от химичния състав се определя въздействието на тези ресурси върху околната среда. За сравнение с другите видове природни ресурси отпадъците от рудни суровини са най-опасни за околната среда и здравето на човека поради способността им да се натрупват в природните обекти и да се принасят по хранителните вериги.

От екологична гледна точка, световното производство и потребление се ориентират към по-леки и дълготрайни продукти на базата на алуминий и специални метални сплави, второ, намалява зависимостта от метали като мед, цинк, олово, чиито благоприятни за експлоатация запаси са пред изчерпване,¹⁰ и с които е свързано в най-голяма степен замърсяването на околната среда; трето, средните темпове за добив на руди на черни и цветни метали се дължат на високите темпове на преработка на вторични суровини, което икономически и екологично е по-ефективно. Следователно същността на проблема за минерално-суровинните ресурси може да се определи в **икономически аспект** като необходимост да се преодолее относителният недостиг на отделни ресурси и в **екологичен аспект** – да се намерят решения за ограничаване на вредното им въздействие върху околната среда.

2.4. Отношенията на човека към природните ресурси и последствията от това

Известна вина за стихийното отношение на човека към природата има **екологията**, която все още не е успяла да проучи въпросите, свързани с влиянието на човека върху природата и с методите за прогнозиране на резултатите от това влияние. Днес промишлеността произвежда отпадъци, които природата не може повече да поема. Развитието на атомната енергетика със своите радиоактивни отпадъци създава сериозни проблеми при тяхното съхранение.

Почвата е особен продукт на взаимодействието между биосферата и геосферата и по своята екологична и производствена характеристика тя е невъзобновима и ограничена по запаси. Съществуването на живота е зависим от поземлените ресурси, а човешката дейност е оказвала и сега продължава да оказва отрицателно отражение върху тях.

България е в групата на страните с малко резерви на *сладка вода*. У нас на човек се пада около 1500 м³ вода за година. Докато в Европа тази цифра е средно около 7000 м³¹¹. Това положение с още по-голяма сила показва, че опазването на водата и водните ресурси от деградация, изтощение и замърсяване в условията на съвременното развитие ще се осъществява все по-

⁹ Апостолов, Н. Пак там.

¹⁰ Запасите на олово например се определят за 19 години, докато на алуминий за 570 години, желязо за 150 години.

¹¹ Ангеев, П. Екология, С., Народна просвета 1988

Г. Сирашки, Г. Герганов, М. Николова, Хр. Сирашки, В. Иванов

трудно и по-трудно и ако човек иска да живее водата трябва да се плати и по-скъпо.

Атмосферният въздух е другият природен продукт който на пръв поглед е неизчерпаем. Растенията произвеждат непрекъснато огромно количество кислород, но кислородът е изчерпаем продукт. Човек не само увеличава разхода на кислород, но той непрекъснато унищожава растителността, но и усилено замърсява атмосферата. В цялата ни страна се разгръща голяма залесителна дейност. Това говори за правилното отношение на съвременния българин към гората.

2.5. Биоразнообразието в България като ресурс. Характеристика и принципи за неговото опазване

Биоразнообразието или биологичното разнообразие може да има и локален характер, като напр. да обединява всички растителни и животински видове в дадена екосистема. Съществуват три нива на биологично разнообразие:

➤ **Генетично разнообразие** – обхваща цялото разнообразие на гените при отделните видове и техните комбинации в организмите. То включва т.нар. популационна генетика. Хромозомите, гените и ДНК – гравидните елементи на живота – определят уникалността на всеки индивид и на всеки вид.

➤ **Видово разнообразие** – включва голямото многообразие от растения, животни и микроорганизми – видовете флора и фауна в отделна екосистема или Земята като цяло. Видовото разнообразие е най-лесно забележимо и обяснимо;

➤ **Разнообразие на екосистемите** - обединява различните екосистеми на планетата. Живите същества, включително хората, във всяка екосистема формират съобщество, като взаимодействат помежду си или с въздуха, водите и почвите наоколо.

Биоразнообразието в България е изключително богато, защото климатът, геологията, топографията и хидрологичните условия са много разнообразни. В България могат да се намерят почти всички европейски типове природни местообитания. От изключителен интерес у нас е високото ниво на **ендемизъм** – видове, срещащи се само в България и никъде другаде по света. Освен това в България има много редки видове, голяма част от които са включени в списъка с глобално застрашени от изчезване видове. Под стриктна защита на територията на цялата страна са поставени 567 растителни и 421 диви животински вида, повечето от които са предмет на опазване по европейските директиви и международни конвенции.

С цел дългосрочно да бъде опазено биологичното, геологичното и ландшафтното разнообразие, да се осигурят достатъчно по площ и качество места за размножаване, хранене и почивка, включително при миграция, линееене и зимуване на дивите животни, да се създадат условия за генетичен обмен между разделени популации и видове, да се ограничи негативното антропогенно въздействие върху защитените територии и Република България да вземе участие в европейските и световни екологични мрежи, държавата изгражда **Национална екологична мрежа**, която включва защитени зони и защитени територии.

2.6. Политика за опазване биоразнообразието в България

Политиката за опазването на биологичното разнообразие се определя от голям набор от документи съподчинени един на друг в строга йерархична структура. Това са Конституцията, стратегии и планове за прилагането им, закони, правилници, наредби, методики, както и различни заповеди и решения.

В Национален план за опазване на биологичното разнообразие (НПОБР) са дефинирани главната стратегическа цел и няколко оперативни цели с приоритетните им области на действие. Дългосрочната стратегическа цел на плана е свързана с опазване, възстановяване и устойчиво управление на биологичното разнообразие в страната за създаване на оптимални условия, среда и перспективи за живот на хората. От дългосрочната цел произтича и конкретизираната стратегическа цел на плана - спиране на загубата на биологично разнообразие в България до края на 2010 г. , когато изтича и срока на този план. Поставени са **четири оперативни цели**: *Първата оперативна цел*, свързана с опазване на генетичното разнообразие и биологичната сигурност. *Втората оперативна цел*, акцентира върху интегриране на проблемите на биологичното разнообразие при разработването и прилагането на природозащитното законодателство в областта на водите, почвите, вредните химични вещества и ГМО, горите, лова, лечебните растения, рибарството и аквакултурите, управлението на морските ресурси, еко-етикетирането, ОВОС и Екологична оценка, прилагането на Орхуската конвенция; *Третата оперативна цел* е поставена на няколко нива: интегриране на проблемите на биологичното разнообразие в селскостопанския сектор; опазване на биоразнообразието чрез устойчиво управление на горите; на рибните ресурси; оптимизиране на политиката на България по отношение на международна търговия с биологични ресурси; развитие на устойчив туризъм. *Четвъртата оперативна цел* за предотвратяване или намаляване на отрицателното въздействие върху биоразнообразието, предизвикано от промените в климата и адаптациите към тях.

2.7. Системи за управление на природната среда

Агроекологията се обособява от Международната комисия за земеделска метеорология като названието агроекология е дал Azzi G. през 1920 г. Агроекологията обхваща цялото селско стопанство - растениевъдство и животновъдство. Предмет на агроекологията е рационалната организация и управление на агроекосистемите за добро използване на природните ресурси и получаване на добив с минимум антропогенна енергия и запазване на най-голямото природно богатство - почвеното плодородие¹². Основна задача на агроекологията е да намери формулата за съгласуване на особеностите на отглежданите култури и условията на средата с цел получаване на високи, качествени и икономични добиви. Тя има корени в селскостопанските науки, но най-вече изгражда стратегия за опазване на околната среда, осъществява връзка с екологията в анализа на природните агроекосистеми и изследвания за устойчиво развитие във времето.

Системите за управление на природната среда са свързани с осъзнатото правилно отношение към природата от човечеството като цяло, а това от своя страна доведе до многобройни реакции към всяко нарушение, създадоха се много екологични движения и организации, които следят и сигнализируют при регистрирани негативни действия.

Във връзка с опазването и съхранението на природната среда са приети множество **екологични стандарти и програми**. Създадената *Международна организация по стандартизация* (ISO - International Organization for

¹² Станчева, Й., 2000. Екологични основи на земеделието, Pensoft, София-Москва

Standardization - световно обединение на националните органи по стандартизация, членове на ISO, от различни страни) разработва доброволни стандарти (напр. ISO 14001:2004; ISO 9001:2000), като всеки предприемач се старее да получи сертификат и да е признат по международен стандарт. Все по-строги са законовите разпоредби, както и общата грижа на заинтересованите страни по въпросите на опазването на околната среда, включително на устойчивото развитие. Организации от всякакъв вид проявяват нарастваща загриженост за постигане и демонстриране на стабилна система по опазване на околната среда чрез контролиране на влиянието от техните действия.

Нормативното регламентиране за защита на природната среда е съобразено с държавната политика на България по опазването на околната среда и има **четири основни приоритета**: Подобряване на качеството на живота на населението в страната; Ускоряване на процесите на интеграция на България в европейските структури; Пълно интегриране на политиката за околната среда в секторните политики; Опазване и поддържане на богатото биологично разнообразие на страната.

2.8. Проблеми при управлението и опазването на защитените територии

Заплахите при управление и опазване на защитените територии се отнасят в голяма степен до правилното определяне на **природозащитния статус, природозащитните цели и мерки** при управление и опазване зоните от екологичната мрежа. Природозащитният статус за местообитанията се определя като сбор от въздействия влияещи върху местообитанието, неговите характерни видове, разпространение и заемана площ в дългосрочен план, както и неговите структура и функции. За видовете статуса се определя от факторите въздействащи върху индивидите и популациите на вида, неговото разпространение и наличието на достатъчни по размер местообитания, които да осигуряват съществуването на вида.

Поставянето на цели за постигане на желани условия е първата стъпка в процеса на осъществяване на програмата НАТУРА 2000. Както социалните и икономическите, така и природозащитните цели посочват това, което искаме да по стигнем. Те поставят основата на всички дейности за тяхното осъществяване - от активни мерки за развитие и подобрене на дадени условия, до строги забрани. Отговорна институция за прилагането на природозащитните мерки в нашата страна е МОСВ и регионалните му структури. Те решават какви природозащитни мерки реално да приложат, които кореспондират и са насочени към постигане с природозащитните цели.

При събирането и изброяването на възможните мерки се изготвя се списък с всички мерки подходящи за опазване и поддържане на конкретните видове и местообитания, като се имат предвид и възможностите за допълване с нови идеи; изброяват се и мерките, които не са подходящи и накрая подходящите мерки се подреждат по степен на приложимост и съответствие с проблема. След като се избера най-подходящите мерки за дадена зона, те трябва да бъдат представени така, че да осигурят възможност за практическото им осъществяване и контрол. За постигане на това в много случаи се прилага разработване на план за действие. Специално внимание трябва да се обърне и на начините за оценка на резултатите. Дейностите по мониторинг и контрол са много по-ефективни и по-евтини ако се прилагат в дългосрочен план.

Икономическите условия са от първостепенна значимост при управлението на зоните, тъй като голяма част от защитените зони пряко или непряко зависят от

Г. Сирашки, Г. Герганов, М. Николова, Хр. Сирашки, В. Иванов

селскостопанските дейности. Управлението на зоните трябва да осигури подходящо ползване на ресурсите, което обикновено се постига чрез въвеждане на договорни отношения.

Основните стъпки при разкриването на проблеми в **опазването на защитените територии** са три:

✓ **Дефиниране на проблема** – установяваме, че действието което сме видели е действително нарушение на законите, заповедта за обявяване на ЗТ и нейният план за управление. Извършват се съответните справки в местната РИОСВ, където са длъжни да съхраняват и предоставят заповедите за обявяване и плановете за управление на ЗТ.

✓ **В ЗТ ли е проблема** – дали едно действие е законно или не, се определя от това дали имота попада в границите на защитената територия. Проверяваме в кадастралната карта, в картата на възстановената собственост в местната общинска служба по земеделие, в лесоустройственият проект който се съхранява в Държавното лесничейство или Държавната дивечоразвъдна станция. Справки могат да се направят и в местната община.

✓ **Собственост на земята** – установяването на собствеността на земята е много важен въпрос, защото много често, освен нарушаване на природозащитните нормативни актове действия се извършват от лица, които не са собственици или нямат право на това дадено от собственика.

Най-често срещани **нарушения на режимите** са: строителство на сгради и съоръжения; ползване на природни ресурси в неразрешени срокове и количества; ползване на природни ресурси без необходимите разрешения; замърсяване с твърди битови или строителни отпадъци; нарушения при концесиониране.

Във връзка с опазването на природните ресурси и реализирането на принципите на устойчиво развитие, може да заключим, че **региони важни за опазване на биоразнообразието** в България са най-високите наши планини - Рила, Пирин, Стара планина, те са и едни от районите с най-богато биологично разнообразие, които приютяват в себе си девствени екосистеми в България. С височини над 2000-2900 м. те обхващат цялото разнообразие на горски екосистеми, алпийски местообитания, циркуси и образувания от плеистоцена, когато са били пленени в жестоката прегръдка на ледовете, завладели по това време почти цяла Европа. Обявяването на национални паркове Рила, Пирин и Централен Балкан е една от предпоставките за запазването на уникалното биоразнообразие и природа на най-високите наши планини.

III. ОЦЕНКА НА ЕКОЛОГИЧНОТО РАВНОВЕСИЕ В ПЛАНИНСКИТЕ РАЙОНИ ПО ПРИМЕРА НА ОБЩИНА САМОКОВ

3.1. Оценка на възможностите за развитие на устойчив туризъм

Голяма част от територията на **курортно-туристическата локализация (КТЛ) “Самоков-Боровец-Бели Искър”** (138134 дка или 58%) попада в границата на **Националния парк “Рила”** – една от **най-големите защитени природни територии в страната..** В границата на Централния рилски резерват попадат 80 632,50 дка или 33,9% от територията на локализацията. Националният парк “Рила” е обявен със заповед на МОС на 24.02.1992г., на обща площ 81046 ха, от които 53481 ха или 66% са земи в горския фонд и 27565 ха или 34% са високопланински пасища и ливади. Това е най-голямата наша защитена природна територия. Тук с евключват и

Централният рилски резерват е обявен също на 24.02.1992г. Той е най-големият наш природен резерват с площ 12 393,7 ха. В него са включени съществуващите преди това резервати “Голям Скакавец” (4 189 ха), “Скакавец” (72,3 ха) и биосферният резерват “Маричини езера” (1510 ха), обявен през 1956г, а по-късно включен в списъка на ЮНЕСКО на биосферните резервати като и сега запазва статута си на биосферен резерват.

Наличието на защитената територия на Националния парк и неговата резерватна зона е много важно обстоятелство, което изисква внимателно да се анализират всички предимства и недостатъци и всички възможности за безконфликтно развитие на рекреационно-туристически дейности. Важно е да бъде намерена система от гъвкави механизми за посрещане на обществените интереси, които не противоречат на природозащитните цели на парка. Считаме, че Законът за защитените територии и самият статут на парка, съгласно Плана за управление дават добри възможности за постигане на такива гъвкави механизми за управление и развитие, които отговарят на обществените интереси.

За всяка зона в Плана за управление са определени *режими за ползване* с оглед ограничаване на негативното въздействие върху околната среда.

Зоната на резерватите има най-строг режим, при който човешкото присъствие и въздействие се свежда до минимум. В резерватите и по-точно в Централния рилски резерват са забранени всички дейности, които нарушават естественото състояние на природата. Разрешено е транзитно преминаване на групи туристи с численост до 5 човека по белязани туристически маршрути.

Зоната за ограничаване на човешкото въздействие е определена около резервата и представлява буферна зона на резервата, чиито режим е близък до резерватния. Позволява се преминаване по определени маршрути на групи туристи с численост до 7 души.

През двете зони преминават следните туристически маршрути: „Боровец–дворец Ситняково–х. Чакър войвода–дворец Саръгьол –х. Марица”; „Боровец – Черната скала – х. Марица”; „х. Чакър войвода – вр. Чадър тепе – х. Мусала”; „х. Марица – долината на Тиха Марица – вр. Мусала”; „Боровец – х. Мусала – вр. Мусала”; „х. Ястребец – х. Мусала – вр. Мусала”.

Зоната за интензивен туризъм включва трасетата на основни и второстепенни маршрути, (посочените по-горе), входно-изходни пунктове (при Боровец и Бели Искър), туристически заслони и места за отдих по маршрутите, места около съществуващи спортни съоръжения, места за екстремни спортове. В тази зона са допустими пешеходният туризъм, наблюдение на диви животни и птици, фотолов, някои екстремни спортове като скално катерене, делтапланеризъм, конна езда, каране на планински велосипеди, преходи със ски, строителство на туристически заслони.

Зоната на сгради и съоръжения включва сгради и съоръжения, обслужващи туризма и другите дейности - хижи, почивни домове, сгради на паркова администрация, кантони, трафопостове, водоснабдителни съоръжения, просеки, канали, пътища, технически лифтове, ски-влекове.

Многофункционалната зона има режим, който позволява събиране и ползване на природни ресурси – горски плодове и гъби, билки, паша и сенокос на определени места и специализиран туризъм, който не се обслужва от сгради и съоръжения.

Планът за управление на Националния парк “Рила” включва поредица от програми и проекти: поддържане на резерватите, борба с ерозията,

управление на горите, управление на отпадъците и др. Проекти за обекти за специализиран туризъм и спорт предвиждат определяне на трасета за велотуризм и конна езда, система от пътеки, изграждане на заслони, подобряване на входните пунктове. Проекти за екотуризм ще се ориентират към интегриране на съседните селища в туристическото предлагане, партньорство с местни занаятчии. Партньорството с Боровец, предвижда разнообразяване на набора от услуги и привличане на посетители в парка. Боровец е определен като един от основните входни пунктове за посещение на парка. Несъмнено като такъв пункт трябва да се третира и с. Бели Искър, разположено непосредствено до националния парк.

В Плана за управление на Националния парк “Рила” не е отделено достатъчно внимание на териториите, намиращи се в непосредствено съседство с парка, които имат високи природно-рекреационни качества. Много от тях имат характеристиките на някои от зоните в парка - Многофункционалната зона, Зоната на сгради и съоръжения и Зоната за интензивен туризъм. В тези територии извън парка могат и следва да се реализират някои от функциите на самия парк. Границата на парка не бива да бъде разделителна демаркационна линия за единната по своя характер природо-географска среда и от двете ѝ страни да се прилагат рязко различаващи се режими. Известно преливане на необходими дейности следва да се допусне от двете страни на границата - природоохранни дейности навън от границата и природорекреационни дейности навътре от границата.

Недопускането на ски-писти в територията на парка се подразбира и от начина, по който е определена границата му през 1992г. Тя е определена така, че в парка да не попаднат вече съществуващите ски-писти при Ястребец и Маркуджик. Много по-логично би било тези ски-писти да попаднат в парка и да бъдат част от Зоната за интензивен туризъм, каквато е предвидена при Ситняково и Саръгьол. Наличието на ски-писти и въжени линии в територията на национален парк няма да бъде прецедент, като имаме предвид случая с националния парк “Пирин” над Банско при Шилигарника – Бъндеришка поляна – Тодорин връх.

В процеса на изследването са проведени срещи с експерти и с членове на Обществения комитет за развитие на КТЛ “Самоков-Боровец-Бели Искър”, с местната администрация, с представители на обществеността в Самоков, на дирекцията на националния парк, на туристическия отрасъл, на бизнеса и на други свързани с туристическото развитие и опазването на околната среда организации. Набрана е първоначална информация, попълнени са анкетни карти, позволяващи правилно формулиране на проблемите и търсене на възможни решения.

Счита се, че устройството на територията за развитието на туризма трябва да бъде устойчиво по отношение на:

- **околната среда** - туристическият продукт трябва да се развива при запазване на качествата на природните екосистеми и осигуряване на ефективна природозащита;
- **икономическата среда** - всички инициативи следва да се насочват към създаване и развитие на жизнени стопански единици. Това означава намаляване на ограничителните фактори за оптимално развитие на туристическата дейност;
- **социалната среда** - постоянен процес на създаване на работни места в сферата на туризма за устойчиво осигуряване на заетост на местното население, повишаване качествата на социално-културната среда.

Курортно-туристическата локализация (КТЛ) “Самоков-Боровец-Бели Искър”.

Развитието на община Самоков в голяма степен е обвързано с по-нататъшното развитие на националния курорт Боровец. Развитието на курорта е немислимо, ако на него не се погледне в по-широк териториален обхват - обхвата на “Голям Боровец” в рамките на КТЛ “Самоков-Боровец-Бели Искър”. Тази локализация представлява една система от туристически ядра, в която активно се включват и населените места Самоков и Бели Искър, предлагащи условия за екологичен, селски и културен туризъм, както и за активни контакти с бита, традициите, живота и празниците на местното население.

Структуро-определящи фактори на територията са природо-географските условия, наличието на Националния парк с неговите режими на опазване, наличното състояние и възможностите за развитие на ски-пистите и въжените линии, както и перспективите за развитие на урбанизираните територии, туристическите ядра и развитие на елементите на техническата инфраструктура. Общият устройствен план на КТЛ “Самоков-Боровец-Бели Искър” (ОУП на КТЛ) цели създаването на планова основа и условия за балансирано развитие на туризма при осигуряване на оптимално туристическо натоварване и запазване на екологичния баланс и естетическата хармония на територията. Постигането на тази цел изисква прилагане на интегрален подход и разглеждането на туристическата функция в единство с другите традиционни и съвременни функции на територията и опазването на околната среда.

Съгласно курортно-туристическото райониране на България, КТЛ “Самоков-Боровец-Бели Искър” е съставна част на планинския курортно-туристически район (КТР) “Рила” и на курортно-туристическия микрорайон с център Самоков. Тук са обособени две КТЛ – “Самоков-Боровец-Бели Искър” и “Говедарци-Мальовица”. Те попадат в северозападната част на Мусаленския дял на Рила планина. КТЛ “Самоков-Боровец-Бели Искър” заема територията на землището на гр. Самоков и землището на с. Бели Искър с обща площ 238 088 дка. КК Боровец е селищно образувание и няма собствено землище, а е разположен в землището на Самоков.

Самоков, Бели Искър и Боровец са трите основни ядра на КТЛ, които изпълняват определени функции, свързани с подслоняването и обслужването на туристите в селищна среда. Самоков (900 м н в) е център на локализацията и на целия туристически микрорайон. Той изпълнява ролята на входящо-изходящ пункт за територията и на обслужващ център с развити административни, търговски, стопански, културни и др. функции за посетителите туристи и за местното население. В Самоков е много слабо застъпено предлагането на туристически подслони. Село Бели Искър (1100 м н в) е традиционно място за индивидуален отдих в къщи и вили. В Бели Искър недостатъчно са използвани възможностите за по-интензивно туристическо подслоняване в хотели и почивни домове. Курортът Боровец (1340 м н в) е традиционен планински курорт с добре развито подслоняване на туристи в хотели, почивни домове и вили. Изостава инфраструктурното съоръжаване на курорта и не е осигурена в задоволителна степен лятната експлоатация.

Природната среда, в която се реализират туристическите дейности в КТЛ, се разпростира предимно на юг от “триъгълника” на селищата Самоков – Боровец – Бели Искър на надморска височина от около 1400 до 2925 м. Тя предлага отлични условия за практикуване на зимни ски-спортове и на летни туристически дейности. Почти половината от територията попада в границата

на Националния парк “Рила”, а голяма част от нея – и в границата на “Централния рилски резерват”. Това обстоятелство изисква да се отчитат много внимателно възможностите за развитие на туристическа дейност в различните зони на парка и ограниченията, които налага планът за управление на парка с оглед ефективното опазване на природната среда.

От изключително важно значение е близостта до София и до летище София -само на 60 – 70 км. Сравнително близо е и гр. Пловдив на 100 км., който също разполага с летище. Изхождайки от близостта на КТЛ “Самоков-Боровец-Бели Искър” до центровете на страната, които са източник на значителни туристопотоци, както и удобните транспортни връзки с чужбина можем да оценим географското положение на курорта като изключително благоприятно от гледна точка както за развитието на вътрешния, така и на активния международен туризъм.

3.2. Анализ на състоянието и развитието на курортно-туристическата локализация (КТЛ) “Самоков-Боровец-Бели Искър”

Своеобразният и твърде разнообразен релеф е един от основните компоненти на природно-рекреационните ресурси на територията на КТЛ. Не случайно тази част на Рила по общо приета оценка е с най-високи рекреационни качества. Значителната разлика във височините (от 900 до 2925 м) и развитата речна мрежа обуславят високи стойности на хоризонталното разчленение на релефа (от 1 до 2 км/км²) и на вертикалното разчленение (от 100 до 600 м/км²). Това е предпоставка за голямото пейзажно разнообразие на ландшафтите, както и за различното климатично и биотично разнообразие..

Климатът на територията на КТЛ се формира от взаимодействието между географската ширина, отдалечеността от морски басейн, преобладаващата атмосферна циркулация вследствие височината на планинския масив, вертикалното разчленение на релефа, изложението на склоновете и характера на растителността. Климатът като цяло и отделните негови елементи се явяват важен ресурс, който може да бъде използван за спортно-туристически и други цели. Обилното слънчево греене през зимните месеци, в съчетание с добрата снежна покривка има важно рекреационно и спортно-туристическо значение. Голямата надморска височина на територията, тънкият въздушен слой, високата прозрачност на въздуха закономерно водят до по-голямо изобилие от ултравиолетови лъчи и голям брой слънчеви и ясни дни без мъгла. Температурният режим позволява през зимата да се осигури необходимият климатичен комфорт и запазване на снежната покривка. В Боровец зимите са дълги и броят на дните с отрицателни средни температури надвишава 75 дни в периода от ноември до март включително. Снежната покривка има изключително важно значение за формиране на рекреационните ресурси на територията през зимния сезон. През лятото не се наблюдават горещи дни и температурите са благоприятни за широк кръг рекреационни дейности.

Северните склонове на Рила са богати на минерални води. Известни са находищата в Костенец, Пчелин, Долна баня, Белчин и Сапарева баня. Водите са подходящи за лечение на опорно-двигателния апарат, хронични възпалителни процеси, заболявания на периферната нервна система, при гинекологични заболявания и други.

Вследствие продължителната човешка дейност е намаляло участието на широколистните дървесни видове за сметка на иглолистните. На територията на КТЛ са представени четири растителни пояса – буков (частично представен), иглолистен горски, субалпийски и алпийски. Вертикалната зоналност в

разпределението на растителните дървесни видове е следното: зимен дъб, бук, бял бор, ела, смърч, бяла мура, клек. От растенията, установени на територията на парк “Рила”, в Червената книга на България са отбелязани 98 вида: 8 застрашени и 90 редки. Много от тези видове се намират във високопланинската част на територията на КТЛ в района на Мусала.

Екологичните условия за развитието и разпространението на животните са твърде разнообразни. Въпреки сравнително малката площ, съществува богат и своеобразен животински свят. На територията на национален парк “Рила” се намират множество защитени видове от безгръбначните и гръбначните животни, включени в световни и европейски списъци.

Опазването на природата и рекреационно-туристическите дейности не бива да се разглеждат като взаимно изключващи се и противоречащи си функции на една и съща територия. Следва да се търси разумния баланс и подходи при съчетаването на тези две функции в различните части от територията – в различните зони на националния парк и в различните функционални зони на територията извън националния парк в природна и в урбанизирана среда.

В границите на КТЛ “Самоков– Боровец – Бели Искър” съществуват значителни културни ресурси, свързани най-вече с историческото развитие на гр. Самоков. Обектите на историческото наследство са разположени предимно в трите урбанизирани ядра: гр. Самоков, с. Бели Искър и КК Боровец, както и в съседни на тях местности. Самоков е бил един от големите и значителни културни центрове през Възраждането и средище на църковно просветителските борби. Тук са декларирани и обявени 120 паметника на културата, от тях 7 с национално значение. Списъкът на тези паметници е в процес на актуализация от страна на НИПК.

В Самоков все още не се наблюдава активизиране на туристическата инициатива. В Бели Искър има известно оживление, но и там все още не се появяват по-сериозни инвестиционни интереси. Основният притегателен център за инвестиции в туризма остава Боровец. Оценките за възможностите на територията на КТЛ „Самоков – Боровец – Бели Искър” и на цялата община Самоков са твърде обнадеждаващи. При определяне на категориите на общините в страната с възможности за развитието на отдиха и туризма община Самоков е класирана в първата група общини с изключително добри условия и ресурси за отдих и туризъм и възможности за развитие на международен туризъм.

От казаното до тук, може да обобщим следните **проблеми в туристическото развитие**:

- в сравнение с международните стандарти няма добре развита туристическа инфраструктура в общината; недостатъчно е разнообразието и качеството на предлаганите туристически услуги – хотели и ресторанти, туристически атракции, развлечения в заведенията за отдих;

- недостатъчно развити са сегментите на туристическото предлагане извън зимния сезон – пешеходен туризъм, планински колоездачен туризъм, селски туризъм, къмпингуване, вилен туризъм, ловен туризъм, културен туризъм, конна езда, водни спортове, риболов, туристически маршрути.

- общината и особено нейният летен потенциал е недостатъчно познат на международния туристически пазар, недостатъчно функционира рекламната и информационната система за туристическите услуги, които тя предлага.

Г. Сирашки, Г. Герганов, М. Николова, Хр. Сирашки, В. Иванов

- налага се доразвитие на техническата инфраструктура и благоустройството в населените места, както и подобряване на туристическата маркировка

- недостатъчна е професионалната квалификация и професионализма в туристическото обслужване, познаването на нуждите на туристите, комуникацията с туристите и координацията между отделните хотели в общината

Обобщен анализ на съвременното състояние на КТЛ “Самоков-Боровец-Бели Искър” -силни и слаби страни, възможности и заплахи.

Синтезираното представяне на съвременното състояние на туристическото развитие в КТЛ “Самоков – Боровец – Бели Искър” с неговите силни и слаби страни, възможности и заплахи се базира на разглеждането на туризма в единство и интеграция с всички други сфери на жизнената дейност и на социално-икономическото развитие. Този обобщен анализ дава възможност за по-добро ориентиране на общинската политика за развитие на туризма с оглед преодоляване на слабостите и избягване на заплахите от една страна и от друга страна - използването на силните страни и реализиране на добрите възможности.

Силни и слаби страни

- Близост до милионния столичен град и международно летище
- Но недобро състояние на пътните връзки до столицата.
 - Съхранена природна среда и природни туристически ресурси с високо качество
- Но налагащи се ограничения в ползването на природните ресурси
- Но нещадящо ползване на ресурсите - браконьерство
 - Наличие на добри антропогенни условия и ресурси за развитие на туризма
- Но пренебрегвани и неекспонирани по подходящ начин
 - Наличие на туристически комплекс с национално и международно значение
- Но неговото сегашно състояние не е на необходимата висота
 - Натрупан опит и традиции в областта на туризма
- Но от страна на твърде ограничен брой кадри
 - Свободна и възпроизвеждаща се работна сила
- Но без достатъчна квалификация в сферата на туризма, с ниско образователно равнище и специфична етническа структура
 - Отсъствие на замърсяващи средата индустриални производства
- Но упадък и закриване на основни отрасли в индустрията
 - Наличието на достатъчно количество питейна вода, електроенергия и природен газ
- Но недостатъчно развити и лошо поддържани мрежи на техническата инфраструктура
 - Засилен интерес от външни инвеститори в сферата на туризма
- Но ограничени вътрешни общински финансови ресурси за развитие
 - Засилен интерес на местните хора към започване на туристически бизнес
- Но липса на умения и култура за практикуване на съвременен туризъм
- Неэффективна институционална структура за подпомагане развитието на малкия туристически бизнес

Възможности и заплахи:

- Съчетаване на туристическото развитие с опазването на природната среда и зачитане на бита и културата на местното население – допълване на икономическия (консумативен) подход с екологически (природосъобразен) и социално-културен (хуманистичен) подходи

- Оставане на нивото на консумативното отношение към туристическите ресурси като неизчерпаем източник на икономически ползи.

- Използване на наличието на Националния парк Рила за преориентация към нови алтернативни и съвременни форми на екотуризъм и прилагане на екологично ориентирани проекти

- Пренебрегване на възможностите за съвременно ориентирани щадящи средата форми на отдих и туризъм

- Подобряване на лятната експлоатация на курорта и разнообразяване на предлагания туристически продукт с форми за летни спортове и занимания

- Пренебрегване на възможностите за лятното ползване, задълбочаване на сегашната тенденция за преобладаваща зимна експлоатация

- Подобряване на качествата на околната среда в резултат на туристическото и инфраструктурно развитие

- Нарушаване на природната среда и природните екосистеми в резултат на непремерено и несъобразено с екологичните норми туристическо строителство

- Изграждане на нова и подобряване на съществуващата техническа инфраструктура с участието на държавата

- Абстрахиране на отговорните държавни институции от местните усилия за развитие на Голям Боровец в национален и международен план

- Развитие на малък и среден туристически бизнес с активно включване на местното население в туристическия процес

- Опасност от изолиране на местните хора от туристическата дейност и използването им като евтина работна ръка

- Увеличаване на ползите за местното население от развитието на туризма – икономически, културни, намаляване на безработицата

- Засилване на вредите за местното население от туристическото развитие, социална поляризация и маргинализация на широки социални слоеве

- Позитивно влияние на туризма върху други икономически отрасли

- Забавяне на икономическото реструктуриране и увеличаване на спада в икономиката

- Привличане като източници на финансиране в туристическата сфера на средства от европейските предприсъединителни фондове

- Неумение да се привлекат външни източници на финансиране

3.3. Концепция за развитие на КТЛ “Самоков-Боровец-Бели Искър”

Териториите с различен режим на опазване, използване и устройство подредени отгоре надолу са:

- Територия на природния резерват;
- Територия на ограничено човешко въздействие;
- Територия на многофункционална зона, зона за интензивен туризъм и зона на сгради и съоръжения;

- Територия на ски-зона с активно скиорско-туристическо усвояване;

- Територия на ядра с активно урбанизационно-туристическо усвояване;

- Територия без активно туристическо усвояване;

В тази последователност, с намаляване на надморската височина се наблюдава постепенно намаляване на степента на природозащита и засилване на рекреационно-туристическата функция до най-интензивното ѝ застъпване в урбанизираните туристически ядра и след това – отново намаляване на интензивността на туристическо усвояване в ниските части на курортно-туристическата локализация.

Като територия с активно урбанизационно-туристическо усвояване в общата композиция на курортно-туристическата локализация “Самоков-Боровец-Бели Искър” се открояват силно трите основни ядра – курорт Боровец, Нисък Боровец край Самоков и село Бели Искър. Тези ядра формират един “триъгълник” на активно урбанизационно-туристическо усвояване в ниската част на територията. Страните на този “триъгълник” са активни транспортни направления, по които се осъществяват връзките между трите ядра. Подходящо е в този “триъгълник” да се организират обиколни микробусни маршрути в двете посоки с екологичен обществен транспорт. В бъдеще автомобилният транспорт в “триъгълника” може да се замени с по-надеждна и атрактивна транспортна комуникация от типа зъбчата железница или монорелса.

Крайно необходимо е да се търси увеличаване на скиорския капацитет чрез прокарване на нови ски писти. Възможности за това има в западна посока в района на Соколец и Бели Искър, а също и в източна посока в района на Ситняково и особено при Саръгьол, където има много добри теренни условия и трайно заснежаване. За съжаление някои от тези подходящи територии попадат в границите на Националния парк, което е сериозна пречка за оптималното доразвитие на ски-зоните.

В световен мащаб нараства търсенето на такъв туристически продукт, който създава по-близки контакти на туристите с местното население, с неговия характерен начин на живот, бит и традиции. В територията на локализацията са направени вече първите макар и малки стъпки за развитието на **Алтернативен туризъм**. Освен създадените в с. Бели Искър малки семейни хотели и пансиони, които се използват предимно през зимата във връзка със ски-спорта, през последните години се зараждат и нови туристически прояви в сферата на бита и местните обичаи. За целта следва да се наблегне на необходимата туристическа инфраструктура – създаване на арт-центрове с курсове за обучение по типични за района изкуства и занаяти: местен фолклор, иконопис, дърворезба, шевици, традиционна кухня и др. Наред с това следва да се акцентира и върху дейности, които все още не се оценяват достатъчно от хората: производство на екологично чиста храна, строителство с естествени природни материали, поддържане на чистота в къщите и в дворовете, озеленяване и др. За този вид туризъм местната душевност е от особена важност и е нужна известна “хигиена” за нейното съхраняване и развитие.

Красивата планинска природна среда предлага отлични възможности за редица други дейности на туризма, които следва да се организират внимателно и деликатно. Такива са фотосафари, разходки с коне, планинско колоездене, близки излети до красиви места с пикници и дегустация на местни специалитети, събиране на билки, диви плодове и гъби, любителски риболов и др.п.

Наличието на защитената територия на Националния парк и неговата резерватна зона е много важно обстоятелство, което изисква внимателно да се анализират всички предимства и недостатъци и всички възможности за безконфликтно развитие на рекреационно-туристически дейности. Много важно

е да бъде намерена система от гъвкави механизми за посрещане на обществените интереси, които не противоречат на природозащитните цели на парка. Считаме, че Законът за защитените територии и самият статут на парка, съгласно Плана за управление дават добри възможности за постигане на такива гъвкави механизми за управление и развитие, които отговарят на обществените интереси.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Благоприятното географско положение, разнообразният планински релеф, специфичните биоклиматични условия, наличието на изобилие от водни ресурси са само част от условията, определящи туризма като един от основните приоритети за развитието на Община Самоков. Богатото културно-историческо наследство, паметниците на културата, Националният парк „Рила“, най-големият природен резерват в България – “Централен Рилски резерват” допълват многообразието от предпоставки за развитие на туристическия сектор. Досегашното развитие на туризма в общината обаче се изразява изключително с развитието на курорта Боровец и не допринася съществено за повишаване на общото благосъстояние на местното население, което не е включено в туристическия процес. Боровец е основният туристически център в Община Самоков с международно значение, който предлага възможности за практикуване на всички видове зимни спортове, съчетани с високо качество на обслужване, модерни съоръжения и оборудване. Активната заетост за курорта е сезонна, средно 5 месеца, като зимният сезон има водещо значение поради специализацията на туристическия продукт.

Голям потенциал за развитие крият и другите курортни зони в Община Самоков - комплекс „Мальовица“, района на с. Говедарци, с. Мала Църква, с. Бели Искър, които в плановете и програмата за развитие на Общината се предвижда да прераснат в *КТЛ „Самоков-Боровец-Бели Искър“*.

Във връзка с устойчивото развитие на планинските райони, един от ключовите фактори за регулирането на влиянията на туризма е развитието му в съответствие с капацитета на конкретната територия. Ето защо трябва да се обърне сериозно внимание на ландшафтно-екологическата структура на територията и на оценката на нейната устойчивост. Въпреки богатите ресурси и условия за развитието на туризма в общината, не е достигнато възможното развитие нито в количествено, нито в качествено отношение поради което туризмът все още няма необходимия принос в икономическото и социално развитие. Община Самоков следва да съдейства за подобряване и разнообразяване на туристическото предлагане района, за преориентиране към природосъобразни и щадящи средата форми на екотуризм.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сирашки, Г. и др. Екология, Абагар, В. Търново, 2006.
2. Сирашки, Г., Сирашки, Хр. Екологизация на индустриалното производство, Изд. ЦМДО, АИ Ценов, Свищов, 2009.
3. Сирашки, Г., Сирашки, Хр. Европейски екологични стандарти, Изд. ЦМДО, АИ Ценов, Свищов, 2010.
4. Боев, Зл., Кратка история на природозащитата в България, Пенсофт, С. 2008.
5. Матев, Ив., и др. Екология, Пенсофт, С. 2004
6. Найденов, Я., Екология и основи на опазването на жизнената дейност, Изд. «Славянска култура и образование», С. 2009.

Г. Сирашки, Г. Герганов, М. Николова, Хр. Сирашки, В. Иванов

7. Петков, П., Б. Байков. Справочник по екология. Наука и изкуство. С., 1985.
8. Розанов, Б. Г. Основы учения об окружающей среде. М., МГУ, 1984
9. Реймерс, Н. Ф., А. В. Яблоков. Словарь терминов и понятий связанных с охраной живой природы. М., Наука, 1982
10. Лисицин, Е. Н.. Охрана природы в зарубежных странах. Москва, 1987, Агропромиздат.
11. Федоренко, Н. П. Системное исследование природы. Вопросы № 104.
12. Степин, В. В. Экономическая основы природопользования. М., Лесная промышленность, 1982.
13. Балацкий, О. Ф. и др. Экономика и качество окружающей природной среды. А., Гидрометеиздат, 1984.
14. Оуен, О. Опазване на природните ресурси. Ч. I и II, С., 1989.
15. Ончев, Н. Ерозията. Сп. Защита на природата, кн. 1 1988
16. Опазване на ландшафтите. Тълковен речник. С., Наука и изкуство, 1986
17. Ангелов, П. Екология, С., Народна просвета 1988
18. Апостолов, Н. Найденов, Приложна екология. Икономика на околната среда. Издателство стопанство С. 1993.
19. Божинов, Т. и др. Екология и икономика С., 1990
20. Ганева, А., Г. Гагушев и др. Ръководство за определяне на местообитания от европейска значимост в България. София, 2005
21. Каменов Д., Обща екология с основи на опазване на околната среда. С, Наука и изкуство. 1986.
22. Костадинова К., И. Велчева, К. Кузмова, Основи на екологията. Академично издателство при Аграрния университет, гр. Пловдив. 2002.
23. Новиков Ю. В., Основы общей экологии и охраны природм. Л., Изд. Ленинградского университета. 1979.
24. Одум Ю., Экология. М., Мир, Том 1 (328), Том 2 (376) 1986.
25. Оуен О. С., Охрана природных ресурсов. М., Колос. 1977.
26. ЗАКОН за опазване на околната среда Обн., ДВ, бр. 91/ 2002 г.; посл. изм. и доп., бр. 89/2007г.
27. Костадинова, П., И. Велчева и др. Основи на екологията, АУ-Пловдив, 2002
28. Костадинова, П., И. Велчева и др. Основи на екологията. АУ - Пловдив, 2002.
29. Маринов, Хр., Биоикономика. ВФСИ „Д.А.Ценов” - Свищов, 1981 г.
30. ЗАПОВЕД № РД-09-429 от 11.07.2008 г. за одобряване на Условия за поддържане на земята в добро земеделско и екологично състояние
31. План за управление на национален парк “Рила”, 2001
32. Концепция за устройство на ски-зона “Маркуджиците”, П. Еврев, Г. Георгиев и др, НЦТР, 1999
33. Общ устройствен план на курортния комплекс Пампорово, В. Троева и др, 2000
34. Териториалноустройствен план на курортно-туристическа зона “Самоков–Боровец”, П. Еврев с к-в, КНИПИТУГА, 1987
35. Проучвания на френската фирма Лез, Арк за развитие на ски-зона Боровец, 1984
36. Стратегия за развитие на община Самоков, 2000
37. Атлас – курортно райониране на България, НИИКФ при Министерство на народното здраве, Маринов, Щерев и др., 1971

Г. Сирашки, Г. Герганов, М. Николова, Хр. Сирашки, В. Иванов

38. План за управление на околната среда в курортни зони Банско и Боровец, Н. Попова, В. Маринов и др, 1996г.

39. Планински курорти – устройство и планиране, П. Еврев, С. Изд. “Техника”, 1987

40. Пътеводител на Чам-кория и околността, Самоков, 1915

41. Протокол относително редът за построяването на летните жилища в гората “Чам-Кория” при град Самоков, 1899

42. Самоков и околността му, Хр. Семерджиев, 1913

43. Списание за Самоков, бр.2, 2004 г.

44. Лесоустройствен проект на горско стопанство “Боровец”, Агролеспроект, 1997

45. Климатични райони на България и техният климат, Л. Събев, Св. Станев, 1963

46. Закон за биологичното разнообразие

47. Закон за горите, 2003

48. Закон за туризма, 2004

49. Закон за защитените територии, 2003

50. Закон за устройство на територията, 2004

51. Закон за опазване на околната среда, 2003

52. Наредба за условията, реда и методите за извършване на екологична оценка на планове и програми, МС, 2004

53. www.herts.ac.uk/aeru/ema

54. www.sustainableagriculture.net

55. www.epa.gov

56. www.agroecology.org

57. <http://www.biodiversity.bg/>

58. <http://www.rivers.biodiversity.bg>